

Категорія відмінка виражає відношення до інших слів у словосполученні та у реченні. Ці відношення відображають реальні зв'язки між предметами та явищами об'єктивної дійсності. Форма іменника, що передає його синтаксичні відношення до інших слів, називається відмінком. В українській мові категорію відмінка утворюють 7 граматичних значень (відмінків) іменників: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний. Розрізняють первинні і вторинні функції у відмінкових форм. Кличний відмінок функціонально дорівнює називному. Основним засобом вираження граматичного значення відмінка виступає флексія (слід звернути увагу на явища омонімії та варіантності закінчень): *ваш досвід – вашого досвіду, нема меду – смачному меду, подарував батьку – подарував батькові*. Супровідні до флексій засоби вираження відмінкових значень: наголос (*пісні – пісні*), чергування звуків (*дорога – дорози*), афікси (*ім'я – імені*), прийменник (*вікно – на вікні*), словопорядок (*весело зачепило плаття – плаття зачепило весело*). Відмінкова форма одночасно є морфологічним і синтаксичним явищем: на морфологічному рівні виражає значення відмінка у фіксованій кількості формальних модифікацій іменника в однині та множині, на синтаксичному – займає позицію певного члена речення. Порівняно невелика група слів (переважно іншомовного походження) для вираження своїх синтаксичних функцій не має особливих відмінкових форм. Граматичне значення відмінка в цих словах виражається за допомогою прийменників і різних форм узгоджених із цими іменниками слів: *такого кашне в магазині не було*.

З'ясування особливостей значення, граматичних категорій, синтаксичної функції іменників сприяє кращому засвоєнню цього лексико-граматичного класу слів.

**Віталія Паніш**  
(м. Вінниця)

## **УКРАЇНСЬКА ПСИХОЛІНГВІСТИКА: КОНЦЕПЦІЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЇ**

Сучасна поліфункційна прагмалінгвістична парадигма дає змогу здійснювати широкі наукові пошуки, що реалізуються на межі гуманітарних наук. Серед таких пошуків і психолінгвістичні напрацювання, зокрема й теорія лінгвопсихоакцентуації, яку розглядаємо як:

1) наукове вчення, новий самостійний напрям сучасного українського мовознавства, української психолінгвістики та

2) ефективний психолінгвістичний дослідницький метод.

Зазначене пояснюємо виявом інноваційних тенденцій на тлі тяглості вітчизняної традиції, що враховує і поступ зарубіжної лінгвістичної теорії, передусім і щодо багатоаспектного вивчення мовної особистості [Див. про це: 3].

Учення про лінгвопсихоакцентуацію в національній науці має:

1) власну історію формування і становлення,

2) власну поступово вироблену теорію, що проєктується на

3) відповідну національну дискурсивну практику.

Процедура дослідження, що екстрапольована на художню систему, текст (дискурс), створений ключовими постатями української лінгвокультури, актуалізація психологічного аспекту вивчення мовної одиниці (МО) відкривають широкі можливості не тільки для її психологічного портретування, але й для певних узагальнень щодо психосвідомості української нації загалом, характеристики певних ознак її генетичного коду.

Український досвід розбудови розглядуваної теорії сягає другої пол. XIX – поч. XX століття й пов'язаний з іменами О. Потебні [4], Д. Овсянико-Куликовського [2], І. Франка [5], Л. Булаховського [1]. Теоретичні постулати, сформовані зазначеними вченими, випередили в часі базові методологічні ідеї класиків зарубіжної психології, що лягли в основу теорії психолінгвістики, насамперед З. Фрейда і К.-Г. Юнга. Зазначений факт залишався невідомим сучасній світовій науці через відповідне замовчування, мотивоване російською імперською, зокрема й радянською, ідеологією, що не прагнула помічати вагомих досягнень української науки, приписуючи їх виключно російським, зокрема й російським радянським ученим.

Однак саме вказані вище класики українського мовознавства ґрунтовно розробляли важливі положення теорії психологічного розуміння природи мови, норми й патології, що фіксуються в мовленні, систематизували відомості про роль свідомості й підсвідомості в процесі продукування текстів, впливу фантазії на індивідуальну творчість, коментуючи психофізіологічні особливості, що характерні для кожного мовця, продуцента мовлення й для лінгвокреативної діяльності загалом, що виявляється під час моделювання художнього тексту (дискурсу). На жаль, ці знання не були належно популяризовані й стали частково відомі світовій науковій спільноті пізніше, коли були відкриті вже й іноземцями, а деякі положення залишаються невідомими й сьогодні.

Нагадаймо, що ще з 20–30 рр. ХХ ст. психоаналіз став перспективним методом насамперед у літературознавстві, натомість власне мовний аспект опинився на периферії. Із другої половини ХХ ст. на тлі глобалізації мовних процесів активізувалося вчення про психологічну акцентуацію, що поступово розроблялася й продовжує вивчатися в сучасному вітчизняному та зарубіжному науковому просторі в міждисциплінарній парадигмі.

*Метод лінгвопсихоакцентуації* базується на системі прийомів, насамперед це (1) виокремлення *емоційно-сислової домінанти* тексту та (2) її *маркерів, мовних акцентуаторів (ключових слів і слів-фаворитів*, що характеризують задум тексту; *предикатів* до актуалізованих у тексті об'єктів ментального та реального світу, *онімної лексики*, що актуалізується під час моделювання заголовків тексту, обрання псевдонімів та ін.; *вербальних предикторів*, які виявляються й за допомогою комп'ютерної психолінгвістичної системи ВААЛ); (3) визначення *специфіки особистісної зумовленості семантичних трансформацій*, що виникають у процесі перекладу та літературного переказування художнього тексту, тобто виявлення *вторинної емоційно-сислової домінанти*; (4) моделювання *шкали ціннісних домінант* особистості; (5) *побудова фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів* різних видів психологічної акцентуації, зокрема *моделювання мікрополів фразем на позначення позитивних і негативних рис акцентуантів чи мікрополів фразем на позначення нормативної та ненормативної поведінки особи* та ін.; (6) з'ясування *мовної дифузності*, що відбувається в межах виокремлених фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів; (7) *реконструкція МО* з урахуванням її *психобіографії*; (8) описування *мовно-психологічної картини світу*, що виявляється в тексті /дискурсі/ окремого митця; (9) визначення своєрідності вербалізації в тексті важливих концептів, зокрема й *психологічних*; (10) *розбудова моделі світу*, що послужила основою породження тексту; (11) *вербальна репрезентація авторської свідомості* в тексті; (12) *експеримент*, спроектований на *аналіз висловлювань-оцінок* піддослідних /читачів/ щодо характеру їхніх індивідуальних уподобань як реакцій на прочитані ними художні тексти та ін.

Важливо, що акцентуйовані риси – це не вада, не недолік, а виразна індивідуально-психологічна особливість, що впливає на самореалізацію особистості, сприяє розвитку таланту, дає змогу кожній лінгвоперсоні самоутвердитися в соціумі, виявляючи певний набір характерних індивідуальних рис.

Тип лінгвоакцентуації виявляється на основі врахування системи екстралінгвальних (етногенонд, умови виховання та соціальне оточення) та інтра-

лінгвальних чинників, що закодовані у відповідних текстових категоріях (тематиці, сюжетах, мотивах, образах), своєрідності вербалізації ключових концептів, добору певних засобів усіх рівнів мовної системи, орнаменталіки, які реалізує лінгвоперсона під час моделювання авторської текстової (дискурсивної) тканини. Додатковими психолінгвістичними параметрами акцентуованої МО є особливості її світогляду (світобачення, світовідчуття, світорозуміння), психологічної біографії, характерні фонові знання, своєрідність вияву емоцій, нетрадиційне бачення довкілля, індивідуальна лінгвокреативність, що виявляється, зокрема, і в актуалізації слів-фаворитів, моделюванні улюблених тропів і фігур, мовленнєвій тональності, обранні відповідних комунікативних стратегій і тактик. Акцентуованість послідовно віддзеркалюється в мовній поведінці, мовній свідомості лінгвоперсона й залежить від комунікативної, мовної, культурної й інших видів компетенцій (спроможності) мовця, має переконливу фіксацію в тексті (дискурсі) як вищої форми відповідної самореалізації індивіда, особливо коли йдеться про тексти (дискурс) вишуканих МО.

Учення про лінгвопсихоакцентуацію має широку дослідницьку *перспективу*: потенціал щодо розширення класифікаційних типів лінгвопсихоакцентуації, зокрема виокремлення системи їхніх гібридних підтипів, оскільки в чистому вигляді, що зрозуміло, психотип виявляється рідко. З огляду на постулати теорії лінгвопсихоакцентуації можлива й оновлена класифікація текстів, що породжені акцентуованими особистостями різних психотипів.

### Література

1. Булаховський Л. А. Мовознавство й психологія. *Вибрані праці*: у 5 томах. Київ: Наукова думка, 1975. Т. 1: *Загальне мовознавство*. С. 138–139.
2. Овсянко-Куликовский Д. Н. Психология мысли и чувства. Художественное творчество. Основы ведаизма. *Собрание сочинений*: в 9 т. Санкт-Петербург: Изд. т-ва «Общественная польза», 1909. Т. 6. 235 с.
3. Папіш В. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця–Ужгород: «Ліра», 2022. 456 с.
4. Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического мышления. Потебня А. А. *Слово и миф*. Москва: Правда, 1989. С. 201–235.
5. Франко І. Із секретів поетичної творчості. URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/f/franko-ivan/1017-ivan-franko-iz-sekretiv-poetichnoji-tvorchosti> (дата звернення 20.07.22).

## **USUELLE VS OKKASIONELLE SUBSTANTIVIERUNGEN VON ADJEKTIVEN UND PARTIZIPIEN IM DEUTSCHEN UND IM RUSSISCHEN**

In diesem Artikel handelt es sich um grammatikalische Substantivierungen von Adjektiven und Partizipien, bei denen die substantivierten Wörter ihre grammatischen Merkmale und Eigenschaften (Flexionen, Deklination) von Adjektiven beibehalten, während sie die syntaktische Rolle der Substantive im Satz (Aktanten) übernehmen. Ellipsen (das Weglassen des Substantivs, auf das sich ein Adjektiv in attributiver Funktion bezieht) werden hier nicht behandelt. Im Fokus steht die Frage nach den Kriterien der Unterscheidung zwischen usuellen und okkasionellen Substantivierungen.

Substantivierung von Adjektiven und Partizipien gehört zu den produktivsten Wortbildungsmodellen sowohl im Deutschen als auch im Russischen. Durch dieses Wortbildungsverfahren entstehen Wörter von der Wortart Substantiv, die jedoch einige Eigenschaften ihrer ursprünglichen Form – Adjektiv bzw. Partizip – beibehalten. Somit sind diese Neubildungen Konversionen einer besonderen, hybriden Art. Sie sind für Forscher aus vielen Hinsichten interessant. In diesem Artikel betrachten wir nur einen Aspekt des Themas, und zwar die Option der Einteilung aller substantivierten Adjektive (SA) und Partizipien (SP) in zwei große Gruppen: usuelle und okkasionelle.

Auf den ersten Blick sollte das sichere Kriterium für die Gruppierung in der Lexikalisierung von usuellen SA / SP gesucht werden. Allgemein gilt: «Im Unterschied zu den okkasionellen Bildungen, die spontan und aus einem momentanen Bedarf heraus nach vorhandenen Wortbildungsmodellen gebildet werden, sind lexikalisierte Bildungen als usuelle Bildungen im Lexikon gespeichert und werden bei Bedarf dort abgerufen» [1]. Auch viele andere Autoren sind der Meinung, dass die usuellen Substantivierungen in Lexika festgehalten sind [2, s. 10; 3, s. 140]. Diese These wollen wir im Weiteren überprüfen.

Das Thema Substantivierung der Adjektive und Partizipien findet in der deutschen Forschungsliteratur kaum Beachtung, abgesehen des Aspektes Rechtschreibung<sup>1</sup> und (in letzter Zeit) gendergerechte Sprache: Substantivierungen von

---

<sup>1</sup> S. im Duden: <https://www.duden.de/sprachwissen/rechtschreibregeln/Gro%C3%9F-%20und%20Kleinschreibung#D72> und <https://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/Substantivierungen-von-Adjektiven>